

En kontrastiv analyse av norske og polske fortidstempora i et andrespråksperspektiv*

Av Marta Olga Janik

Adam Mickiewicz Universitetet i Poznań, Polen

Sammendrag

Formålet med denne artikkelen* er å redegjøre for hovedforskjellene mellom det norske og det polske tempussystemet med særlig vekt på det å uttrykke fortid ved hjelp av norsk presens perfektum og preteritum og polsk *czas przeszły* («preteritum»). Studien min viser for det første hvor (u)likt det norske og det polske språket danner grammatisk temporalitet, noe som ikke bare gjenspeiles i det ulike antallet verbkategorier i språkene, men også i hva som blir tillagt mest vekt. I norsk er tempus den viktigste verbkategorien, mens i polsk er det aspekt som er viktigst. Videre viser en sammenligning av tempussystemene at deres oppbygging er forskjellig i norsk og polsk. Den viktigste delen av artikkelen går ut på at jeg presenterer en sammenligning av norske og polske fortidstempora som viser hvilke polske tempusformer (og andre konstruksjoner) som brukes der hvor det i norsk brukes presens perfektum og preteritum. Jeg presenterer dessuten de hyppigste feilene de polskspråklige norskinnlærerne gjør i bruk av norske fortidstempora. Mye tyder på at transferbaserte feil i bruk av norsk presens perfektum og preteritum, kan begrenses gjennom erfaring med fortidstempora i norsk og gjennom undervisning. En kontrastiv analyse kan derfor være til nytte for lærere som underviser i norsk for polakker, og kan bidra til å belyse selve innlæringsprosessen for innlærerne.

Nøkkelord: *norske og polske fortidsformer, tempussystemet i norsk og polsk, tempus og aspekt, transferbaserte feil*

Innledning

Ulike måter å snakke om fortidige hendelser på norsk og polsk fører til transferbaserte feil hos polskspråklige norsksinnlærere, noe jeg har vist i min masteroppgave og tidligere artikkel (Janik 2010). Undersøkelsen avdekket at undervisning er en av faktorene som kan hjelpe innlærerne til i større grad å bruke norske fortidstempora riktig. Derfor er det viktig for norsklærere å ha kjennskap til disse forskjellene og til hvor ulikt man snakker om fortid på i norsk og polsk, slik at man best mulig kan forklare emnet til de polskspråklige innlærerne, og samtidig støtte innlæringsprosessen. Problemet med å uttrykke fortid på norsk for polske innlærere er imidlertid mer innviklet enn det kan virke som, for det er ikke nok bare å ha spesifikke kunnskaper i å velge de riktige reglene for bruk av de gitte tempusformene, det er nemlig ulike måter å kategorisere tid på i de to språkene. For at innlærerne skal kunne bruke fortidstemporaene i norsk korrekt, må de først forstå (ikke nødvendigvis eksplisitt) hvordan man uttrykker temporalitet på norsk, og hvordan den norske måten å gjøre det på skiller seg fra den polske.

Temporalitet

Golden, Mac Donald og Ryen (2014:210) mener at «[et] dominerende trekk når man forteller noe på norsk, er at hendelsen eller tilstanden blir plassert i tid», og Jarvis og Pavlenko (2008:122–142) framstiller tid som ett av begrepene som er brukt av mennesker for å sanse verden og kategorisere hendelser som skjer i den. De anser tid som én av de åtte grunnleggende konseptuelle domenene hvor det oftest finnes tverrspråklige ulikheter, og som derfor er utsatt for konseptuell transfer (de sju resterende domenene nevnt av Jarvis og Pavlenko (2008) er: gjenstander, følelser, personlighet, genus, tall, rom og bevegelse). Mennesker ordner hendelser i tid generelt sett ved hjelp av leksikaliserte og grammatikalisererte uttrykksmidler (Faarlund, Lie og Vannebo 1997:538). Når det gjelder leksikaliserte temporalitetsuttrykk, er det først og fremst tidsadverb som regnes med her. De utgjør en stor gruppe ord og uttrykk, men de skaper ikke større vansker for innlærere, for de kan oversettes direkte fra det ene språket til det andre, og man trenger «bare» å lære seg dem. Tabell 1 presenterer et utvalg av noen av de frekvente norske tidsadverbialene og deres ekvivalenter på polsk (mitt forslag):

NORSK	POLSK	NORSK	POLSK
i går	wczoraj	under krigen	podczas wojny
i fjor	w zeszłym roku	senere	później
i morgen	jutro	nå	teraz
i dag	dzisiaj	da	wtedy
for fem dager siden	pięć dni temu	nettopp	właśnie
i 1990	w 1990	kvart over sju	piętnaście po siódmej
i mai	w maju	allerede	już
om to år	za dwa lata	før	przedtem

Tabell 1: Noen norske og polske tidsadverb.

De leksikaliserte temporalitetsuttrykkene blir ikke problematisert her ettersom de stort sett kan læres, som andre vanlige ord.¹ Et område som det derimot er nødvendig å utdype og forklare i forbindelse med temaet temporalitet, er grammatiske temporalitetsuttrykk, for på dette området finnes det en relativt stor diskrepans mellom norsk og polsk. Det er ikke bare selve tempussystemene som er forskjellige i de to språkene, språkene skiller seg også fra hverandre med hensyn til hvilke temporale kategorier som er viktige.

Tempussystemet i norsk og polsk

Verbkategorier i norsk og polsk

Før jeg presenterer en sammenligning av det norske og det polske tempussystemet, vil jeg kort beskrive de ulike verbkategoriene i norsk og polsk. Hagen (2002:82) nevner fem kategorier norske verb blir bøyed i, nemlig finitt, tempus, modus, førtidighet og diatese, og hans kommentar er at verbet har «den mest kompliserte bøyning i norsk» (2002). Det norske verbets formsystem er binært, det vil si at alle kategoriene har to trekk hvor ett av dem alltid er merket² (2002):

<u>Kategori:</u>	<u>Umerket trekk:</u>	<u>Merket trekk:</u>
finitt:	infinitt vs.	finitt
tempus:	nåtidig vs.	fortidig
modus:	indikativ vs.	imperativ
førtidighet:	samtidig vs.	førtidig
diatese:	aktiv vs.	passiv

Tempus markeres bare av en finitt verbform (og ikke en infinitt) (Hagen 2002:84), og i dette tilfellet er det en obligatorisk kategorimarkering (Faarlund m.fl. 1997:539). I *Norsk referansegrammatikk* (NRG) formuleres det slik: «Norsk har obligatorisk tempusbøyning, noe som gjør at det er umulig å konstruere en setning med finitt verb som ikke samtidig sier noe om setningsinnholdets plassering i tid» (Faarlund m.fl. 1997). Andre lingvister skiller ut færre verbkategorier, for eksempel nevner Lie (2006:85–86) bare tre: tempus, modus og diatese. Likevel deler også han bøyingsformene av verb i infinitte og finitte former. Han forklarer imidlertid ikke forskjellen mellom de infinitte formene, nemlig infinitiv og perfektum partisipp, som +/- førtidig, slik Hagen gjør (2002:83). Lie opplyser bare at infinitiv og perfektum partisipp brukes i sammensatte tempusformer (2006). I denne artikkelen fokuserer jeg kun på tempussystemer og -former, og disse er i norsk dannet ved en blanding av følgende tre kategorier: tempus, førtidighet og finittethet. De to resterende kategoriene skal vi derfor se bort fra her. Av den grunn bruker jeg bare de umerkede trekkene av modus og diatese, det vil si indikativ og aktiv.

Når det gjelder kategorier som polske verb bøyes i, nevner Wróbel (2001:136–137) sju: person, tall, genus, tempus, aspekt, modus og diatese. Vi kan også tilføye finittethet, siden polske verb kan være både finitte og infinitte. Polsk verbbøyning har altså åtte kategorier, det vil si tre flere enn norsk. Når vi sammenligner med norsk, ser vi at polsk mangler kategorien førtidighet, men isteden har språket fire andre kategorier: person, tall, genus og aspekt. Alle finitte verb i indikativ bøyes obligatorisk i alle de andre verbkategoriene, med unntak av verb som står i presens – hvor det ikke markeres noe kjønn på verbet. Polske verb bøyes i to tall: singularis og pluralis, og det er tre personer innenfor hvert tall. I entall skiller man ut tre genera: maskulinum, femininum og nøytrum, mens i flertall skiller man ut bare to: maskulinum og ikke-maskulinum. Det er to aspekter i polsk: det perfekte og det imperfekte. Videre er det tre modi: indikativ, imperativ og kondisjonalis (de to siste uttrykker ikke temporale forhold). Diatese i polske verb har to trekk: aktiv og passiv. Nagórko (2007:126) nevner at et vanlig polsk verbleksem med fullt paradigme har over 150 forskjellige grammatiske former, noe som kommer av at det er så mange verbkategorier i polsk, og at de kan kombineres med hverandre på ulike måter. Tempus-systemet i polsk dannes ved hjelp av to kategorier: aspekt og tempus. Det er dessuten nødvendig å bruke en kategori til når man sammenligner det polske tempussystemet med det norske, og det er modus (indikativ versus

kondisjonalis). Kondisjonalis brukes blant annet ved høflige utsagn på polsk, der det brukes preteritum på norsk, for eksempel: *Czy mógłbyś otworzyć okno?* ('Kunne åpne du vinduet?').

Tempus og aspekt

Bhat (1999) har delt språk i tre grupper: tempusprominente, aspektprominente og modusprominente. Han hevder at «languages that give greater prominence to one of these categories appeared to view concepts belonging to the other two categories in terms of their prominent category» (1999:7). Bhats påpeking er viktig i en kontrastiv tilnærming til verbsystemet i norsk og polsk ettersom norsk kan betraktes som et tempusprominent språk. Golden m.fl. (2014:61) hevder at «Verbenes tempusformer plasserer først og fremst handlingen (eventuelt tilstanden eller hendelsen) i tid», mens polsk snarere er aspektprominent (se også f. eks. Kozłowska-Raś 1987:175). Det betyr at man legger vekt på og markerer ulike sider av handlingen grammatisk avhengig av om man snakker polsk eller norsk, nemlig henholdsvis aspekt eller tempus. Siden tempus og aspekt er nøkkelbegreper i tidsbeskrivelse av hendelser i norsk og polsk, trenger disse to kategoriene en bredere omtale. Tempus er allment definert som «en kategori som lokaliserer handlinger og situasjoner i tid» (Faarlund m.fl. 1997:539), noe som Bhat uttrykker slik: «Tense is an inflectional marker of the verb used for denoting the temporal location of an event (or situation)» (1999:13), mens aspekt «er en måte å betrakte en handling eller en situasjons interne tidsforløp på» (Faarlund m.fl. 1997:644). Hovedforskjellen med hensyn til beskrivelse av temporale hendelser og situasjoner i norsk og polsk er altså hvorvidt det først og fremst fokuseres på deres eksterne tidslokalisering (norsk) eller deres interne tidsforløp (polsk). Det at man konsentrerer seg om én av kategoriene, utelukker imidlertid ikke at man tar i betraktning den andre (eller egentlig de andre) kategori(e). Det er bare slik at man *prioriterer* den ene kategorien, og setter den framfor den andre. Dette er noe som ikke er vesentlig i forbindelse med norsk. Riktignok kan aspekt (eller snarere aksjonsart, siden det på norsk er et semantisk begrep, og ikke grammatisk) uttrykkes leksikalsk i norsk, først og fremst ved å bruke verb som framhever måten handlingen foregår på (Golden m.fl. 2014:225), og med ymse konstruksjoner som for eksempel *holde på (med) ..., stå og ..., være i ferd med å ...,* (jf. Faarlund, m.fl. 1997:645-660), i noen tilfeller også ved bruk av perfektum³. Men å uttrykke aspekt er ikke obligatorisk i norsk, slik det er i polsk, der verb både bøyes i aspekt og i tempus, og her er tempus underordnet aspekt.

Det norske tempussystemet

Tempussystemet i norsk er todelt, det vil si at den norske tempuskategorien har to trekk: presens og preteritum (Golden m.fl. 2014:59, Hagen 2002:84), og de to temporaene danner to undersystemer: et presens- og et preteritums-system. Alle de andre tempusformene hører altså til det ene eller det andre av undersystemene. Hos Faarlund m.fl. (1997:542) er det framstilt slik:

	PRESENSSYSTEMET	PRETERITUMSSYSTEMET
ENKLE FORMER	Presens reiser	Preteritum reiste
SAMMENSATTE FORMER	Presens perfektum har/er reist	Preteritum perfektum hadde/var reist
Perfektumssystemet	Presens perfektum futurum skal / vil ha / være reist	Preteritum perfektum fut. skulle/ville (ha/være) reist
Futurumssystemet		Preteritum futurum skulle reise

Tabell 2: Den finitte verbfrasen

Som vi ser av tabell 2, finnes det to typer tempusformer i norsk (Faarlund m.fl. 1997:540–541):

- a) de enkle (syntetiske) tempusformene som omfatter presens og preteritum
- b) de sammensatte (analytiske) tempusformene som omfatter presens perfektum, preteritum perfektum, presens futurum (1. futurum), preteritum futurum (1. kondisjonalis), presens perfektum futurum (2. futurum) og preteritum perfektum futurum (2. kondisjonalis).⁴

De syntetiske tempusformene dannes ved å tilføye bøyingsmorfemer (i norsk er det bare endelser) til verbstammen. Reglene for hvordan man lager tempusformer, er relativt enkle, og det er få tempusmorfemer i norsk (Faarlund m.fl. 1997:481)⁵:

- Morfemet *-(e)r* danner presensformer av verb, f.eks. *bor, lærer, prøver, elsker, sier*.
- Morfemene *-et/a* (1. klasse), f.eks. *elsket/elska*, og *-te/-de/-dde* (2. klasse), f.eks. *lærte, prøvde, bodde*, danner preteritumsformene av de svake verbene.

Golden m.fl. (2014:56) inkluderer dessuten verb på *-te* med vokalforandring i denne gruppen, f.eks. *selge* – *solgte*. Endelsen av verbet i klasse 2 er avhengig av verbets stammeendelse (Lie 2006:87), og den «er stort sett bestemt av den fonologiske strukturen av verbet» (Faarlund m.fl. 1997:483).

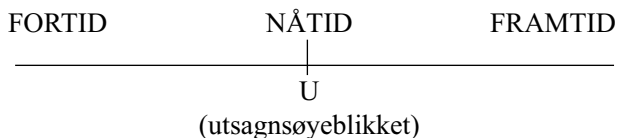
Det finnes også sterke verb som alltid er enstavede i preteritum, og som derfor ikke får noen endelse i dette tempuset (Hagen 2002:98–101). Hagen (2002) har delt de sterke verbene inn i tre hovedgrupper, nemlig sterke verb (1) uten vokalveksling, (2) med vokalveksling og (3) med rimveksling. De fleste sterke verbene i norsk kjennetegnes imidlertid av avlyd (vokalveksling) – et fenomen som har «dype språkhistoriske røtter» Hagen (2002). Verbets bøyingsparadigmer vil ikke bli omtalt grundigere her siden det ikke er temaet for denne artikkelen.⁶

De analytiske tempusformene dannes med ett (eller flere) hjelpeverb og et hovedverb i infinitiv form. Hjelpeverbet kan ha enten presens- eller preteritumsform. Hjelpeverb i de analytiske tempusformene er *være*, *ha*, *skulle*, *ville* og *komme til å*. Den infinitive formen er kjernen i verbfrasen, og begge de norske infinitive formene, infinitiv og perfektum partisipp, kan brukes som kjerne i verbfrasen i de analytiske tempusformene (Faarlund m.fl. 1997:540–541).

I norsk finnes det tempusformer som Bhat (1999:14) kaller for deiktiske og ikke-deiktiske, og som ellers ofte blir kalt for absolute og relative tempora. Denne terminologien er imidlertid kritisert av Comrie ettersom

the term absolute tense is traditional, though somewhat misleading term (...) because, strictly speaking, absolute time reference is impossible, since the only way locating a situation in time is relative to some other already established time point (1985:36).

I deiktiske tempusformer bruker man utsagnsøyeblikket som referansepunkt, og det er ikke merket, det vil si at man ikke trenger å spesifisere det i utsagnet. Bhat (1999) understreker at man slik sett kan snakke om tre typer hendelser: de som har skjedd før utsagnsøyeblikket, de som skjer samtidig med det, og de som vil skje etter det. Også NRG beskriver utsagnsøyeblikket som deiktisk senter, og viser tidsdimensjonen som en tidslinje (Faarlund m.fl. 1997:544):

De ikke-deiktiske temporaene bruker et annet punkt enn utsagnsøyeblikket som referansepunkt (Bhat 1999:14). Preteritum perfektum tilhører de ikke-deiktiske temporaene siden denne tempusformen brukes når det «omtales en handling som fant sted før et visst punkt i fortida» (Faarlund m.fl. 1997:558), referansepunktet er altså «det visse punktet i fortida», og ikke utsagnsøyeblikket.

I NRG (Faarlund m.fl. 1997:544–552) presenteres tidsrelasjoner litt annerledes enn hos Bhat (1999). De baseres riktignok på Bhats (1999) deiktiske tidsreferanse, men tidsreferansen blir utfylt ved hjelp av to andre begreper: punktuell og terminativ tid. Innføringen av en slik terminologi forklares på følgende måte:

Disse tre relasjonene, som ligger til grunn for vår oppfatning av fortid, nåtid og framtid, er (...) ikke tilstrekkelige for å beskrive alle tidsrelasjonene som kan uttrykkes gjennom de verbale tempusformene i norsk språk (Faarlund m.fl. 1997:544–545).

For å kunne uttrykke alle tidsrelasjonene i det norske språket er det nødvendig å innføre skillet mellom punktuell og terminativ tid.

Punktuell tid gir tidsreferanse til en gitt hendelse «den gang da» (Faarlund m.fl. 1997:547), mens terminativ tid gir referanse til en hendelse som har skjedd «en eller annen gang før» (Faarlund m.fl. 1997:547). Setningen *Jeg tok eksamen i norsk (i fjor)* refererer til en handling som skjedde før utsagnsøyeblikket, og uttrykker punktuell tid, mens setningen *Jeg har tatt eksamen i norsk*, uttrykker terminativ tid selv om den også refererer til en handling før utsagnsøyeblikket. Skillet mellom punktuell og terminativ tid finnes ikke i polsk, og det viser seg å være avgjørende i sammenligningen av norske og polske fortidstempora.

Det polske aspekt-temporale systemet

Som nevnt ovenfor er aspekt strengt forbundet med tempus i det polske språket, og på en slik måte at tempus er underordnet aspekt. Det er derfor umulig å omtale det polske tempussystemet uten å ha beskrevet aspektsys-

temet. Aspekt er verbets ikke-deiktiske kategori (i motsetning til tempus, som er en deiktisk kategori) (Grzegorzczkowa 1998). Ifølge Grzegorzczkowa (1998:157) «signaliserer aspekt forskjeller i perspektivet den talende beskriver hendelsen fra»⁷, og Wróbel (2001:137) definerer aspekt som «to forskjellige måter å se på en situasjon på». Han mener at aspekt er «en klassifiserende kategori som deler alle verb i perfekte og imperfektive» (Wróbel 2001:138). Alle polske verb har enten det perfekte eller det imperfektive aspektet, og til hver setning må man velge enten et perfektivt eller et imperfektivt verb (Engel 2000:583). Det tradisjonelle synet på aspekt er at perfektivt aspekt refererer til en punktuell og avsluttet handling, mens imperfektivt aspekt er det perfekte aspektets motpol og refererer til en pågående, uavsluttet handling (Grzegorzczkowa 1998:158). Grzegorzczkowa (1998:159) hevder likevel at «poenget med det perfekte aspektet er tilstandsending som fører til at en ny situasjon (en ny tilstand) oppstår», for eksempel: *Zachorowałam.* (= Jeg ble syk. / Jeg har blitt syk.). Wróbel understreker en annen side ved det perfekte aspektet, nemlig at det «gir en informasjon om at en situasjon sees på fra et tidspunkt som er senere enn situasjonstid» (Wróbel 2001:137), mens imperfektive verb «gir en informasjon om at en situasjon sees på når den pågår, i dens forløp, uansett dens plassering på tidslinjen» (Wróbel 2001:137). Grzegorzczkowa (1998:160-161) angir i sin tur tre betydninger av det imperfektive aspektet. I ifølge henne uttrykker imperfektive verb

- 1) en pågående handling, f.eks.: *Rozmawiałem z nią wczoraj.* (= Jeg snakket med henne i går.)
- 2) en gjentakende, habituell handling, f.eks.: *Chadzałam do kina w środy (kiedy byłam młoda).* (= Jeg pleide å gå på kino på onsdager (da jeg var ung).)
- 3) i noen kontekster: en avsluttet handling, f.eks.: *Czytałeś tę książkę?* (= Har du lest denne boken?)

Mens det norske systemet er delt inn i to undersystemer – et presens- og et preteritumssystem – som inneholder flere tempusformer hver (Faarlund m.fl. 1997:542, Golden m.fl. 2014:59), består det polske systemet, av tre undersystemer: et presenssystem (*czas terażniejszy*), et preteritumssystem (*czas przeszły*) og et futurumssystem (*czas przyszły*). Hvert av systemene har sitt eget bøyingsparadigme⁸. På polsk avhenger bruken av tempusformer av deiktisk tid (hos Wróbel 2001: *absolutt tid* – «czas bezwzględny»), dvs.

handlingstid i forhold til utsagnsøyeblikket). Wróbel (2001:138–139) angir følgende regler for bruk av polske tempusformer:

- (a) Dersom handlingstid er (minst delvis) samtidig med utsagnsøyeblikket, brukes presensformer (*formy czasu terażniejszego*).
- (b) Dersom handlingstid er førtidig i forhold til utsagnsøyeblikket, brukes preteritumsformer (*formy czasu przeszłego*).
- (c) Dersom handlingstid er framtidig i forhold til utsagnsøyeblikket, brukes futurumsformer (*formy czasu przyszłego*).

Preteritums- og futurumsformer kan ha både et perfektivt og et imperfektivt aspekt, mens verb som står i presens, bare kan være imperfektive (Wróbel 2001:139). Ett og samme verb kan altså lage fem ulike aspekt-temporale former som vist i Tabell 3:

	FORTID	NÅTID	FRAMTID
IMPERFEKTIVT ASPEKT	✓	✓	✓
PERFEKTIVT ASPEKT	✓	✗	✓

Tabell 3: Det polske aspekt-temporale systemet

Det norske tempussystemet kan sees å ha en mer kompleks oppbygging enn det polske, men i motsetning til det polske mangler det norske systemet et futurumssystem. Man kan selvfølgelig snakke om framtidige hendelser på norsk, men da bruker man presensformer av verb, og hovedsakelig modalverbene *ville* og *skulle* (Golden m.fl. (2014:59), samt den analytiske konstruksjonen *komme til å*. På denne måten gis de framtidige hendelsene ulik grad av sannsynlighet, og tempus kombineres med modus (et merket trekk) i uttrykk av framtid på norsk (Hagen 2002:302). Slik er det ikke i polsk – framtidsformer inneholder ikke noe merket modus (dvs. at de står i indikativ modus).

En forskjell mellom det norske og det polske tempussystemet er spesielt interessant, og dette tar jeg opp nedenfor, siden den utgjør artikkelens hovedtema. Det dreier seg om ulikheter med hensyn til å uttrykke fortid i de to språkene, og særlig skillet mellom norsk preteritum og presens perfektum. Polsk har bare én tempusform til å uttrykke fortidige hendelser,

og polske norskinnlærere må lære seg å differensiere de to norske temporaene.

Hvordan uttrykkes fortid i norsk og polsk?

Norske fortidstempora

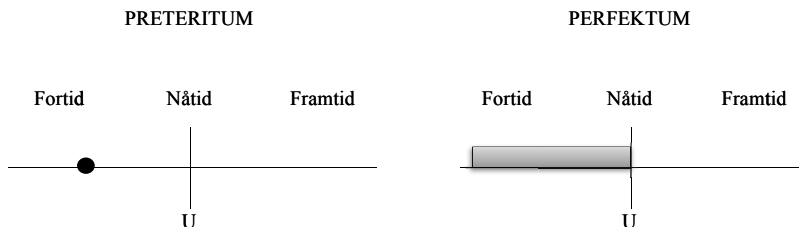
Tabell 2 viste at det norske tempussystemet er todelt. Det som imidlertid kan virke litt overraskende, er at *presens perfektum* (heretter bare kalt *perfektum*) og *preteritum* hører til to ulike undersystemer. Perfektum hører til presenssystemet, og preteritum hører til preteritumssystemet, selv om begge kan brukes til å uttrykke fortidige hendelser. Det som skiller de to temporaene, er referansen, den er enten nåtidig (*perfektum*) eller fortidig (*preteritum*) (Hagen 2002:84, 293), og Golden m.fl. (2014:212) forklarer forskjellen slik: «Når vi ikke først og fremst er opptatt av selve hendelsen, men mer av hva den betyr for nåtida, er presens perfektum naturlig». NRG forklarer hovedforskjellen mellom perfektum og preteritum slik: «Preteritum etablerer et 'der og da'-perspektiv, mens presens perfektum etablerer et 'her og nå'-perspektiv» (Faarlund m.fl. 1997:567). En konklusjon som er mulig å trekke her, er at selv om både perfektum og preteritum refererer til én og samme handling fra fortiden, fokuserer de på handlingens ulike aspekter og ser på den fra to ulike ståsteder. Forskjellen er derfor konseptuell, og polskspråklige norskinnlæreres feil bruk av perfektum og preteritum kan dermed skyldes såkalt konseptuell transfer, noe jeg argumenterte for i Janik 2010.

Bortsett fra ståstedet man ser på hendelsen fra, er det også tidsreferanse som skiller perfektum og preteritum. Begge de to tempusformene er riktignok deiktiske i Bhats (1999:14) og Comries (1985:36) forstand, siden de ser på utsagnsøyeblikket som deiktisk senter og referansepunkt, men preteritum uttrykker punktuell tid og perfektum terminativ (Faarlund m.fl. 1997:547). Det betyr at handlingen som bli uttrykt ved hjelp av preteritum, kan vises på en tidslinje som et bestemt punkt før utsagnsøyeblikket (uansett hvor lenge handlingen varte), mens handlingen som blir uttrykt ved hjelp av perfektum, ikke kan framstilles på denne måten. I NRG forklares terminativ tid slik:

Handlinga lokaliseres her ikke til et bestemt punkt på tidslinjen, men bare til en eller annen tid før et referansepunkt som her faller sammen med (= er samtidig med) utsagnsøyeblikket (Faarlund m.fl.1997:548).

Ved perfektum vet man altså ikke nøyaktig når handlingen skjedde, man vet bare at den skjedde før utsagnsøyeblikket. Basert på Faarlund m.fl. (1997:544–552) vil jeg grafisk framstille forskjellen mellom perfektum og preteritum slik:

Figur 1: Norsk preteritum og perfektum på tidsaksen

I setningene (a) *Jeg kjøpte en bil i fjor* og (b) *Jeg har kjøpt en bil* refererer setning (a) altså til et bestemt punkt i fortiden – *i fjor*, mens setning (b) ikke refererer til noe bestemt punkt. Man vet bare at handlingen er førtidig i forhold til utsagnsøyeblikket, og at den skjedde en eller annen gang i fortiden, og resulterte i at jeg nå har en bil. Ettersom man ikke kan lokalisere perfektumshandlingen som et bestemt, absolutt punkt på tidslinjen, kaller Hagen (2002:293) perfektums tids plassering relativ. Det er verdt å legge merke til at Hagens betegnelse *relativ* her ikke fungerer som ekvivalent for Bhats ikke-deiktisk tidsreferanse, men snarere som et *ubestemt tidspunkt og med referanse til nåtiden*. Perspektiv og tidsreferanse gir grunnlag for regler for bruk av tempusformer, og jeg skal nå presentere kort de viktigste av dem.

Når det gjelder bruk av preteritum, hevder Hagen (2002:84) at denne formen er utelukkende kontekstavhengig i norsk, og at preteritum derfor er redundant som tempusform. Hagens hovedregel for bruk av preteritum/presens lyder slik: «Dersom det framgår av det finite verbs kontekst at setningens tidsreferanse er fortidig i forhold til samtaleøyeblikket, skal verbet stå i preteritum, mens det ellers skal stå i presens» (Hagen 2002:85). Det betyr altså at det først og fremst er i konteksten det må uttrykkes at det dreier seg om fortid. Hagen 2002:85 angir tre alternative muligheter for å skape en fortidsreferanse:

- 1) preteritum ved tidsuttrykk i samme setning
- 2) preteritum ved tidsuttrykk i samme tekst
- 3) preteritum ved underforstått fortid

Tidsadverbialer uttrykker fortid i setninger og tekster. Når det gjelder underforstått fortid, må det i utsagnet finnes et referansepunkt som utsagnsmottakeren orienterer seg ut fra. Referansepunktet kan blant annet være et substantiv i bestemt form, for eksempel: *Prøven gikk svært dårlig.*

Jeg vil også understreke at i indirekte framstilling «erstattes presenssystemets former med preteritumssystemets former» (Faarlund m.fl. 1997:573). Dersom det overordnede verbet står i preteritum, får vi følgende forskyvning (Faarlund m.fl. 1997:573):

Presens	→	Preteritum
Presens perfektum	→	Preteritum perfektum
Presens futurum	→	Preteritum futurum
Presens perfektum futurum	→	Preteritum perfektum futurum

Både Golden m.fl. (2014:62) og Lie (2006:101) påpeker dessuten at modalitet uttrykkes av preteritum ikke bare i indirekte tale, men også

- i betingende utsagn, f.eks.: *Hvis jeg var i din situasjon, ville jeg ikke gjøre det.*
- i utsagn som strider mot virkeligheten, f.eks.: *Han hylter som om han var gal.*
- og i høflige utsagn, f.eks.: *Kunne du gjøre meg den tjenesten?*

Lie (2006:101) nevner også at man kan bruke preteritum for å gi uttrykk for «en følelsesmessig reaksjon», som i setningen: *Dette var god kaffe.*

Reglene for bruk av perfektum gir inntrykk av å være mye mer innviklede enn reglene for bruk av preteritum. Tenfjord (1997:104) bruker Comries klassifikasjon av perfektum og skiller ut fire typer (jeg bruker hennes forklaring på bruk av alle de fire typene):

- 1) *resultativt perfektum* – en nåtidig tilstand blir referert til som et resultat av en fortidig handling, f.eks.: *Jon har kommet.*
- 2) *erfaringsperfektum* – det indikerer at en gitt situasjon har forekommet minst en gang i fortiden, f.eks.: *Bill har vært i Amerika.*

- 3) *perfektum ved vedvarende situasjoner* – det beskriver situasjoner som startet en gang i fortiden og vedvarer, f.eks.: *Vi har bodd her i ti år.*
- 4) *perfektum ved nær fortid* – det kan brukes om situasjoner som er fortidige, men likevel nære i tid, f.eks.: *Bill har (allerede) kommet.*

Hagen (2002:294) angir de tre viktigste semantiske aspektene av perfektum:

- 1) relevans for nåtida
- 2) presens perfektum som «tilstandsbeskrivende»
- 3) perfektum om noe som er «ferdig» eller «avsluttet»⁹ (her er perfektum strengt forbundet med substantivets kategori bestemthet: dersom en perfektumsfrase kommer sammen med et substantiv i bestemt form refereres det til noe ferdig, dersom det ikke er tilfellet, er handlingen ikke avsluttet)¹⁰

Alle de tre semantiske aspektene av perfektum slutter seg til en overordnet egenskap ved perfektum, nemlig at perfektum gir referanse for nåtid. Hagen (2002:293) uttrykker det på følgende måte:

Setningsreferansen er således nåtidig, selv om verbhandlingen ligger før nåtida, og er således førtidig i forhold til denne. Man kan si at selv om verbhandlingen ligger forut for samtida (...), vil den ha konsekvens for samtida og således være relevant for den.

Også Golden m.fl. (2014:212) legger vekt på at ved bruk av perfektum fokuseres det på at handlingen har konsekvenser for nåtida, og Faarlund m.fl. skriver om «en aktualitetsverdi» i perfektum: «det blir ved hjelp av presens perfektum fokusert på konsekvensene av den fortidige handlinga eller på den aktuelle situasjonen i nåtida som et resultat av den fortidige handlinga» (Faarlund m.fl. (1997:567).

Når det gjelder preteritum perfektum, angir Golden m.fl. (2014:63) følgende regel for bruk av denne tempusformen: «[Preteritum perfektum brukes] om fortid når en handling var avsluttet før en annen hendelse startet (førfortid)». De nevner dessuten tre områder der preteritum perfektum brukes modalt:

- 1) i utsagn som strider mot virkeligheten: *Man skulle tro han hadde drukket.*

- 2) i utsagn som kan være mulig (spesielt i betingelsessetninger) og i sterke ønsker: *Hadde det vært sant, hadde jeg reist i morgen!*
- 3) om nåtid i høflige oppfordringer eller spørsmål: *Hadde du hatt tid et øyeblikk?*

Lie (2006) påpeker at denne tempusformen fungerer som preteritum av perfektum. Han forklarer det ved at «den står i samme forhold til presens perfektum som preteritum til presens» (Lie 2006:85). Preteritum perfektum er et ikke-deiktisk tempus som bruker et annet referansepunkt enn utsagnsøyeblikket, og derfor må referansepunktet uttrykkes eksplisitt i utsagnet (Bhat 1999:20). Dessuten er denne fortidsformen terminativ og gir uttrykk for en «før-relasjon» (Faarlund m.fl. 1997:552).

Polske fortidstempora

Som jeg har nevnt foran, er polsk et aspektprominent språk hvor aspekt på en måte påvirker betydningen av verbets tempusform. Derfor vil bruken av polsk preteritum bli forklart separat for perfektivt og imperfektivt aspekt, slik det er gjort hos Engel (2000). Engel forklarer bruken av perfektivt preteritum slik:

Perfektivt preteritum betegner konkrete og avsluttede enkelthendelser som blir framstilt som separert fra utsagnsøyeblikket. I fortellinger tjener det til å vise etterfølgende hendelser som fullført, og ikke som kontinuum (Engel 2000:602–604, min oversettelse).

Imperfektivt preteritum brukes om fortidige hendelser i følgende tre hovedbetydninger (Engel 2000:602–604, min oversettelse):

- 1) Om en konkret pågående hendelse (i motsetning til en konkret fullført hendelse).
- 2) Om flere hendelser som foregikk samtidig.
- 3) Om gjentatte og/eller habituelle hendelser.

Begge de polske fortidige aspektformene er syntetiske (ikke analytiske), det vil si at de uttrykkes ved hjelp av ett ord, og ikke ved hjelp av konstruksjoner dannet av hjelpe- og hovedverb, som er tilfellet i norsk.

Polsk mangler en tempusform som tilsvarer norsk perfektum. Likevel finnes det i dagligtale konstruksjoner som minner om perfektumskonstruk-

grunnene til at polskspråklige norskskinnlærere glemmer å markere konteksten når de bruker preteritum på norsk, og at de overser den. Sett i et slikt perspektiv ligner polsk preteritum litt mer på norsk perfektum. Alt som har skjedd før utsagnsøyeblikket, betraktes som fortidig i polsk, og derfor er polsk preteritum mer terminativ enn punktuell, selv om den også kan være punktuell – dersom man angir en tidsreferanse (noe som likevel ikke er nødvendig i forbindelse med bruk av polsk preteritum). Man kan altså si at det er verbets fortidige form som skaper en fortidskontekst i setningen eller utsagnet, og ikke omvendt.

Polsk har dessuten ingen ekvivalent til norsk preteritum perfektum. I eldre og poetisk polsk brukes imidlertid *pluskvamperfektumsformer* ('formy czasu zaprzyszłego'), men i moderne polsk forekommer de ikke (Wróbel 2001:140). For å uttrykke ikke-deiktisk tid i moderne polsk brukes leksikalske uttrykksmidler, som preposisjonsfraser og subjunksjoner/konjunksjoner, for eksempel *rozmawiałem z Jolą przed zebraniem* ('jeg snakket med Jola før møtet'). Det er også vanlig å bruke partisipper: *presens gerundium* ('imieszłów przysłówkowy współczesny') (f.eks.: *śpiewała jadąc samochodem* 'hun sang mens hun kjørte bil'), og *preteritum gerundium* ('imieszłów przysłówkowy uprzedni') uttrykker førtidighet (f.eks.: *przyszedłszy do domu, położyła się* 'etter at hun hadde kommet hjem, la hun seg') (Wróbel 2001:140).

Polske ekvivalenter til de norske tempusformene

Bruken av de norske og de polske tempusformene stemmer – som vist ovenfor – ikke overens, og hva som er (u)likt, kan virke diffus, derfor vil jeg presentere hvilke tempusformer og andre konstruksjoner som brukes på polsk i de tilfellene der det på norsk brukes preteritum og perfektum. Sammenligningen her er basert på reglene for bruken av norsk perfektum og preteritum hentet fra Vannebo (1979:109–114).

I Tabell 4 (s. 123) ser vi at norsk preteritum først og fremst oversettes til polsk preteritum. Det er imidlertid to hovedunntak fra regelen. Det første gjelder mangel på tempusforskyvning i polsk. Derfor står setningene 3 og 4 i presens, slik som de opprinnelig ble uttrykt i direkte framstilling. Det andre gjelder modale utsagn som på polsk uttrykkes ved hjelp av flekterende kondisjonalisendelser, her er altså tempus erstattet av modus på polsk (som nevnt foran uttrykker man ikke temporale forhold når man bruker kondisjonalis på polsk). Setninger av typen 6 og 7 uttrykker man på polsk på en annen måte enn på norsk, særlig setning 6 trenger ikke noe verb på polsk.

Preteritum brukes i følgende situasjoner på norsk:	
Regler og eksempler	Tempusform eller annen konstruksjon på polsk og oversettelser av norske eksempler
1. I historiske utsagn om fortida, faktive utsagn: <i>Kristendommen ble innført på Island i år 1000.</i>	Preteritum <i>Na Islandii wprowadzono chrześcijaństwo w 1000 roku.</i>
2. I berettende utsagn om fortida: <i>Han satt inne på rommet og skreiv.</i>	Preteritum <i>Siedział w pokoju i pisał.</i>
3. I utsagn som står i preteriale omgivelser, men der innholdet ikke bare er begrensa til fortida: <i>Vi var på vei opp til Glittertind som lå/ligger på 2450 meters høyde.</i>	Presens <i>Byliśmy w drodze na Glittertind, który leży na wysokości 2450 metrów.</i>
4. I faktive utsagn om nåtida: <i>Han spurte meg hvor jeg bodde nå.</i>	Presens <i>Zapytał się mnie, gdzie teraz mieszkam.</i>
5. I irreale utsagn om nåtida: <i>Kunne jeg, skulle jeg nok gjøre det.</i>	Kondisjonalis <i>Gdybym mogła, chyba zrobiłabym to.</i>
6. I utsagn som uttrykk for vurdering eller dom: <i>Dette smakte godt!</i>	[Ingenting; istedenfor brukes den forsterkende partikkelen 'ale'] <i>Ale to (O) dobre!</i>
7. I andre utsagn om nåtida: <i>Hva var det De het?</i>	[En uvanlig konstruksjon på polsk, eventuelt kan presens brukes: <i>To jak się Pan nazywa?]</i>
8. I potensielle utsagn om nåtid: <i>Planen kunne la seg gjennomføre.</i>	Kondisjonalis <i>Plan dałoby się przeprowadzić.</i>
9. I modeste utsagn om nåtida: <i>Kunne du låne meg 100 kroner?</i>	Kondisjonalis <i>Czy mógłbyś mi pożyczyć 100 koron?</i>

Tabell 4: Regler for bruk av preteritum

Norsk perfektum oversettes oftest til polsk preteritum. Det vanligste unntaket her er setning 7. I denne typen utsagn bruker man presens på polsk siden handlingen fortsetter i utsagnsøyeblikket (jf. Wróbel's (2001:138–139) regel for bruk av presensformer). På polsk fokuserer man først og fremst på relevansen til nåtiden, og ikke på når handlingen begynte å skje (som man gjør på norsk). Den samme tankegangen ligger til grunn for setning 9. Ettersom man snakker om en handling som vil skje etter utsagnsøyeblikket, bruker man futurum på polsk. Som tabellene viser, er polsk preteritum den vanligste tempusformen som både norsk preteritum og perfektum oversettes til. Dessuten kan andre polske tempusformer og konstruksjoner brukes ved oversettelser fra norsk. Det forekommer ikke noe én-til-én-forhold mellom de polske og de norske tempusformene, noe som kan gjøre det vanskelig for polskspråklige innlærere å tilegne seg det norske tempussystemet.

Perfektum brukes i følgende situasjoner på norsk:	
Regler og eksempler	Tempusform eller annen konstruksjon på polsk og oversettelser av norske eksempler
1. I ubestemt fortid: <i>Jeg har ofte talt med ham om dette.</i>	Preteritum <i>Często z nim o tym rozmawiałam.</i>
2. Om et fiksert tidspunkt i fortida hvis «den nevnte fortid grenser like inn på nutiden» (Western 1921): <i>Jeg har sett ham for et øyeblikk siden.</i>	Preteritum <i>Widziałam go przed chwileczką.</i>
3. I forbindelse med en bestemmelse som betegner utstrekning i tid: <i>Inntil i dag har det ikke skjedd noe som forandrer situasjonen.</i>	Preteritum <i>Do dzisiaj nie wydarzyło się nic, co zmieniłoby sytuację.</i>
4. Om erfaring som er gjort gjentatte ganger i fortida: <i>Far har bestandig sagt at det lønner seg å sette pengene i banken.</i>	Preteritum <i>Ojciec bezustannie powtarzał, że oplaca się umieścić pieniądze w banku.</i>
5. Om ei fortidig handling hvis resultat har relasjon til nåtida: <i>Han har skrevet stilen.</i>	Preteritum <i>Napisał wypracowanie.</i>
6. Om ei hending hvis innhold er nytt – eller forutsettes ukjent – for mottakeren («Hot-news»-perfect, jf. McCawley 1971): <i>I Øst-Pakistan er det brutt ut borgerkrig ... (Dagsrevyen 26/3-72)</i>	Preteritum <i>We Wschodnim Pakistanie wybuchła wojna domowa.</i>
7. Om ei fortidig handling, en tilstand eller en situasjon som fremdeles varer ved i utsagnøyeblikket: <i>Jeg har bodd her i Trondheim i fem år.</i>	Presens <i>Mieszkam w Trondheim pięć lat / od pięciu lat.</i>
8. Om en generell dom om fortida, særlig i utsagn med adverbiala alltid, aldri, noen gang, noensinne (typen kan evt. føres sammen med pkt. 3): <i>Han har alltid vært en god venn.</i>	Preteritum <i>Zawsze był dobrym przyjacielem.</i>
9. Om ei framtidig hending, såkalt «førframtid» (Western 1921 s. 97): <i>Klokka 4 er vi sikkert kommet hjem.</i>	Futurum <i>O czwartej będziemy pewnie w domu.</i>

Tabell 5: Regler for bruk av perfektum

Transferbaserte feil i polakkers innlærerspråk

I Janik 2010 viste jeg at polskspråklige norskinnlærere gjør flere feil i bruk av perfektum og preteritum enn det tysk- og engelskspråklige innlærere

gjør. Dataene jeg presenterte der, kom fra ASK-korpuset som er blitt brukt og videreutviklet i forskningsprosjektet *ASKeladden-Morsmålstransfer i innlærerspråk – en korpusbasert studie*. (www.asketadden.uib.no) ved Universitetet i Bergen. Korpuset inneholder tekster skrevet av voksne morsmålsbrukere av ti ulike språk, blant annet polsk, engelsk og tysk. Det er 200 tekster skrevet av 200 ulike personer i hver av morsmålsgruppene (se Friberg og Golden, dette nummeret). Bortsett fra tekstene som er blitt tagget for ordklasser, syntaktisk og morfologisk informasjon, samt feiltype, inneholder ASK-korpuset personopplysninger om informantene, blant annet om deres yrke, alder, kjønn, utdanning (en bredere omtale av informantene finnes i Janik (under arbeid). Tekstene er på to nivåer: 100 tekster er svar fra *Språkprøven i norsk for voksne innvandrere* og 100 fra *Test i norsk – høyere nivå*¹¹. I de 200 tekstene skrevet av polakker har informantene gjort 267 feil i bruk av tempusformer (samt infinitiv). De har gjort 16 forskjellige typer feil, og de fleste feilene kommer av at informantene bruker infinitiv istedenfor presens (ca. 22 % av alle feilene gjort i bruk av tempusformer), preteritum istedenfor perfektum (ca. 18 %), preteritum istedenfor presens (ca. 16 %) og presens istedenfor preteritum (ca. 15 %).

De polskspråklige informantene har brukt preteritum istedenfor den riktige tempusformen 104 ganger (39 % av alle feil gjort i tempusbruk samt infinitiv) og 61 ganger (23 %) har de brukt en annen tempusform ukorrekt istedenfor preteritum. Når det gjelder perfektum, er tallene mindre. 58 ganger (22 %) har de brukt en annen tempusform istedenfor perfektum, mens bare 14 ganger (5 %) har de brukt perfektum istedenfor en annen tempusform. De polskspråklige informantene pleier altså å bruke perfektum, oftere enn preteritum. 19 % av alle informantene (38 personer) har gjort feil hvor de bruker perfektum og preteritum om hverandre.

De engelskspråklige innlærerne gjør generelt sett færre feil i bruk av enten perfektum eller preteritum. I begge prøvene har de engelskspråklige begått 65 slike feil (dvs. nesten 13 % av alle feil knyttet til tempusformbruk inkludert infinitiv). De tyskspråklige har gjort feil av det slaget 157 ganger (36 %), og de polskspråklige 179 ganger (66 %). Forklaringen på denne situasjonen kan være at de polskspråklige tilegner seg forskjellen i bruk av norsk perfektum og preteritum senere enn de to øvrige morsmålsgruppene ettersom man ikke skiller mellom disse to tempora i polsk, mens man gjør det i norsk, engelsk og (til en viss grad) tysk.

Nedenfor presenterer jeg noen av svarene der de polskspråklige informantene har brukt *preteritum* istedenfor *perfektum*. Setningene er hentet fra

ASK-korpuset (Janik 2010):

s0057¹²: *Hvem hørte ikke om fransk vin , polsk vodka...* ('Kto nie słyszał o francuskim winie, polskiej wódce...')

s0651: *Jeg synes at barn mistet respekt til voksne mennesker.* ('Uważam, że dzieci straciły szacunek dla dorosłych ludzi').

s0654: *Andre ting som er veldig forskjellig fra før , er at « verden ble mindre ».* ('Inne rzeczy, które są różne od tych z przeszłości to to, że «świat stał się mniejszy»').

s0761: *Katolske verdier var i min familien tre generasjon .* ('Katolickie wartości były w mojej rodzinie od 3 pokoleń').

h0451: *Familiemønsteret forandret seg , etter at likestillingsloven ble innført i 1970-tallet.* ('Wzorzec rodziny zmienił się po wprowadzeniu ustawy o równouprawnieniu w latach 1970').

h0531: *Det var alltid viktig å se bra ut...* ('Zawsze było ważne, żeby dobrze wyglądać...')

h0658: *I siste årene popularitet av mobiltelefoner økte betydelig.* ('W ostatnich latach popularność telefonów komórkowych znacznie wzrosła').

h0662: *Likevel satte mobilen sitt preg også på meg fordi jeg stadig sjeldnere skriver vanlige brev...* ('Jednak komórka i na mnie wywarła piętno, bo coraz rzadziej piszę zwykłe listy...')

I alle de ovennevnte setningene brukes preteritum på polsk fordi handlingene skjedde *før* utsagnsøyeblikket, noe som er en tilstrekkelig forutsetning for å klassifisere dem som fortidige, og følgelig for å bruke polsk preteritum. Informantene har trolig ikke inntatt det norske perspektivet, som krever at man ser på handlingene som relevante for nåtiden (at de uttrykker en slags erfaring eller et resultat som har betydning for nåtiden), noe som kan tyde på at de overførte den polske måten å bruke preteritum på til norsk.

Det finnes også noen feil hvor det brukes perfektum ukorrekt istedenfor preteritum. Men slike eksempler forekommer mye sjeldnere (se ovenfor):

s0753: *Jeg har kommet til Norge i april 2003 på grunn av penger.* ('Przyjechałem do Norwegii w kwietniu 2003 roku z powodu pieniędzy').

s0786: *For ca. 60 år siden har fått vi mulighet å prate med andre*

mennesker... ('Okolo 60 lat temu dostaliśmy możliwość rozmawiania z innymi ludźmi...')

h0631: *Tiden når alle har samlet seg for å hjelpe hverandre eller ha det bare gøy i fritiden sin er forbi.* ('Czas, kiedy wszyscy zбирали się, żeby sobie nawzajem pomagać lub po prostu się bawić w wolnym czasie, już minął').

I disse eksemplene ser vi at informantene ikke har klart å gjenkjenne den fortidige konteksten som krever bruk av preteritum, selv om den ofte er gitt eksplisitt. Denne typen feil er imidlertid mye sjeldnere enn den forrige (dvs. feil bruk av preteritum for perfektum), og det kan skyldes at perfektum er ukjent for de polske innlærerne. Disse feilene kan ikke forklares med transfer, men må snarere forklares med hypotesetesting. De polskspråklige norsksinnlærerne vet at man bruker perfektum på norsk, og at de også må gjøre det, men de er ikke helt sikre på når de skal gjøre det, derfor gjør de noen ganger feil.

De polskspråklige norsksinnlærerne kan altså ikke støtte seg på sine morsmålskunnskaper når de snakker norsk (slik de engelsk- og tyskspråklige i større grad kan). En innlærer må lære seg å klassifisere hendelser annerledes enn hun gjør det på polsk, og det krever tid. Hun må rekonstruere det tempussystemet hun kjenner, og bygge det på nytt på en norsk måte. Vi kan altså gå ut fra at de polske norsksinnlærerne ombygger sin forestilling om hvordan fortid uttrykkes når de lærer norsk. Undersøkelsen min viste at polakker bruker preteritum oftere enn perfektum på norsk (og ikke omvendt). Jeg tror at én av forklaringene på hvorfor det er slik, er at norsk preteritum ligner mest på polsk preteritum siden begge de to tempusformene er syntetiske, mens norsk perfektum er analytisk. Min hypotese er at syntetiske former betraktes av de polskspråklige innlærerne som kan føles som mer naturlige (fordi de er de polskspråklige innlærerne er mer kjent med dem), og derfor bruker de heller disse enn de analytiske.

Gjennom studien min (Janik 2010) fant jeg også en sammenheng mellom antall feil og andre faktorer. Det viste seg nemlig at lengre opphold i Norge og flere timer med norskkurs fremmer tilegnelsen av de to tempusformene og fører til færre feil på dette området. Lengre oppholdstid i Norge og undervisning spiller altså en viktig rolle med hensyn til å redusere transferbaserte feil i bruk av perfektum og preteritum hos polakker.

Avslutning

Polsk og norsk uttrykker temporale forhold forskjellig. Bortsett fra at norske og polske verb overfører forskjellige typer informasjon ved hjelp av ulike kategorier, som kun til dels er felles i de analyserte språkene, kombinerer de også disse kategoriene ulikt. I norsk er tempus den viktigste verbkategorien, mens i polsk er aspekt den viktigste. Det norske tempussystemet skiller seg fra det polske først og fremst fordi det er delt inn i to undersystemer, og det polske systemet er et konglomerat av aspekt og tempus. Det perfekte aspektet består av to temporale undersystemer, det fortidige og det framtidige, mens det imperfektive aspektet består av tre temporale undersystemer, det fortidige, det nåtidige og det framtidige. Sammenlignet med norsk har ikke polsk noe presens perfektum og preteritum perfektum, og derfor er perfektumskategorien vanskelig å tilegne seg for de polske innlærerne av norsk, noe som fører til at de ofte blander presens perfektum og preteritum. I undervisning bør det derfor legges stor vekt på å forklare bruken av de to tempusformene, og dessuten forklare forskjellen på perspektivet de innebærer – det er enten et «her og nå»-perspektiv (perfektum) eller et «der og da»-perspektiv (preteritum). De polske norskinnlærerne må også lære seg å legge merke til preteritumskonteksten, noe de ikke trenger å gjøre i polsk, siden det nettopp er den fortidige tempusformen som skaper fortidskontekst i polske utsagn. Tempusforskyvning i indirekte tale i norsk «glemmes» også lett av polskspråklige norskinnlærere, og det bør problematiseres i undervisningen. Gjennom å synliggjøre og forklare de vesentlige forskjellene mellom de norske og de polske fortidstemporaene, slik at de blir forstått og brukt av innlærerne på en reflektert måte, kan tilegnelsesprosessen deres effektiviseres siden metaspråklig kunnskap er sagt å fremme den (Ortega 2013:107).

Noter

* Denne artikkelen er hovedsakelig finansiert av Norges forskningsråd gjennom prosjektet *ASKeladden. Morsmålstransfer i innlærerspråk – en korpusbasert tilnærming*, prosjekt nummer 185964 i tillegg til Yggdrasilstipend og SIU-stipend.

- 1 Golden, Mac Donald og Ryen (2014:210–230) gir for eksempel en omfattende oversikt over leksikaliserede tidsuttrykk.
- 2 Begrepet *merket* bruker jeg i generell betydning om en form som bærer en ekstra betydning med seg i forhold til *umerkede* former.
- 3 Hagen (2002:295) nevner blant de andre semantiske aspektene av perfektum også

- «perfektum om noe som er ‘ferdig’ eller ‘avsluttet’», og det perfekte aspektet har samme definisjon. Også noen andre lingvister (bl.a. Vannebo 1979) betrakter perfektum som en slags hybrid form for tempus og (perfektivt) aspekt ettersom det uttrykker en avsluttet handling.
- 4 Golden, Mac Donald og Ryen (2014:59) nevner ikke presens perfektum futurum og preteritum perfektum futurum i sin framstilling.
 - 5 For en mer dyptgående framstilling med hensyn til distribusjon av fortidsendelser, se for eksempel Golden, Mac Donald og Ryen (2014:56-58).
 - 6 For videre lesning, se Hagen (2002:93-106), Faarlund, Lie og Vannebo (1997:481-507) og Lie (2006:86-95).
 - 7 Alle oversettelser er mine dersom ikke noe annet er angitt.
 - 8 På grunn av at paradigmen er svært utbygget, og for formålet i denne artikkelen ikke nødvendige, unnlates de her. For mer om de polske verbenes flekterende paradigmer, se for eksempel Wróbel (2001:145-167) eller Grzegorzcykowa (1998:227-269).
 - 9 I dette tilfellet ligner perfektum på det perfektivet aspektet, noe jeg har nevnt ovenfor – se sluttnote 7.
 - 10 For utdypende lesing av samspillet mellom perfektumsfraser og bestemte/ubestemte substantiver, se Hagen (2002:295-296).
 - 11 *Språkprøven i norsk for voksne innvandrere* tester norskkunnskaper på B1-nivå, ifølge beskrivelsen av Europarådets språkferdighetsnivåer i det felles europeiske rammeverket for språk (CEFR), og *Test i norsk – høyere nivå* tester norskkunnskaper på B2-nivå, ifølge CEFR.
 - 12 Informantnummer.

Litteratur

- ASKeladdens nettside: <http://www.askeladden.uib.no/> [sist hentet: 15.03.2014]
- Bhat, Darbhe Narayana Shankara 1999. *The Prominence of Tense, Aspect and Mood*. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Comrie, Bernard 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Engel, Ulrich, Lesław Cirko, Alina Jurasz og Danuta Rytel-Schwarz. 2000. *Deutsch-polnische kontrastive Grammatik*. Band I. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 583-639.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Golden, Anne, Kirsti Mac Donald og Else Ryen 2014. *Norsk som fremmedspråk. Grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Grzegorzcykowa, Renata, Roman Laskowski og Henryk Wróbel (red.) 1998. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN SA, 157-178.

- Hagen, Jon Erik 2002. *Norsk grammatikk for andrespråklærere*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Janik, Marta Olga 2010. En polakk i norsk fortid. Om feil de polskspråklige norskkinnlærere gjør i bruk av perfektum og preteritum. I: *Folia Scandinavica Posnaniensia*, nr. 11, 87-100.
- Janik, Marta Olga (under arbeid). Positive and negative transfer in the L2 adjective inflection of English, German, and Polish speaking learners of L2 Norwegian.
- Jarvis, Scott og Aneta Pavlenko 2008. *Crosslinguistic Influence in Language and Cognition*. New York and London: Routledge.
- Kozłowska-Raś, Rita 1987. The Categories of Tense, Aspect, and Aktionsart in Polish and Swedish. I: *Nordic Journal of Linguistics*, nr. 10, 165-179.
- Lie, Svein 2006. *Norsk morfologi*. Oslo: Ling forlag.
- Nagórko, Alicja 2007. *Zarys gramatyki polskiej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ortega, Lourdes 2013. *Understanding second language acquisition*. (Først utgitt 2009). New York: Routledge.
- Tenfjord Kari 1997. *Å ha en fortid på vietnamesisk. En kassstudie av fire vietnamesiske språkkinnlæreres utvikling av grammatisk fortidsreferanse og perfektum*. Avhandling for dr.art.-graden, Universitetet i Bergen.
- Vannebo, Kjell Ivar 1979. *Tempus og tidsreferanse. Tidsdeiks i norsk*. Oslo: Novus forlag, 109-114.
- Wróbel Henryk 2001. *Gramatyka języka polskiego. Podręcznik akademicki*. Kraków: Spółka Wydawnicza «OD NOWA» s.c., 136-143.

Abstract

A contrastive analysis of Norwegian and Polish past tenses in a SLA-perspective

The purpose of this article is to give an account for the main differences between the Norwegian and Polish tense system with a special focus on how to express past using Norwegian presens perfektum and preteritum and Polish czas przeszły ('preterite'). The study shows first of all the differences (and similarities) in how the Norwegian and Polish languages create grammatical temporality, something that is reflected not only in the different number of verb categories in these languages, but also in what categories

are emphasized: In Norwegian tempus is the most important category, whereas aspect is more important in Polish. Furthermore, a comparison of tense systems shows that the structure of the tenses in Norwegian and Polish is also different. The main part of the article focuses on the comparison of Norwegian and Polish past tenses that shows which of the Polish tense forms (or other structures) is used where there in Norwegian is used presens perfektum and preteritum. Moreover, the article presents the most frequent errors that the Polish speaking learners of Norwegian produce in the use of Norwegian past tenses. Much indicates that the transfer errors in the use of Norwegian presens perfektum and preteritum can be limited through experience with past tenses in Norwegian and through learning. A Polish-Norwegian contrastive analysis may therefore be beneficial for Norwegian language teachers, and enhance the learning process through teaching.

Keywords: Norwegian and Polish past tenses, the tense system in Norwegian and Polish, tense and aspect, transfer errors